

บทความวิชาการ

คุณสมบัติและอำนาจหน้าที่ของกอฎีในกฎหมายอิสลาม

อับดุลฮาติม ไชชิง *

มุฮัมมัดซาคี เจ๊ะหะ **

มอซาลี เบ็ญหมัด ***

ดานีเยา เจ๊ะสนิ ****

อาหมัด อัลฟาริตี *****

รอชีดะห์ หะนะกาแม *****

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องคุณสมบัติและอำนาจหน้าที่ของกอฎีในกฎหมายอิสลาม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคุณสมบัติของกอฎีในกฎหมายอิสลาม 2) ศึกษาอำนาจหน้าที่ของกอฎีในกฎหมายอิสลาม การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาข้อมูลจากอัลกุรอาน หนังสืออัลหะดีษ และหนังสือที่เขียนโดยนักวิชาการตลอดจนงานวิจัยต่างๆเกี่ยวกับศาลชะรีอะฮ์ในอิสลาม

ผลการศึกษาพบว่าคุณสมบัติของกอฎีในอิสลามนั้นต้องเป็นมุสลิม บรรลุนิติภาวะ มีภาวะทางจิตที่ปกติ เป็นอิสระเพศชาย เป็นผู้ที่มีคุณธรรม เป็นมุญตะฮิด มีประสาทสัมผัสที่สมบูรณ์หากผู้ดำรงตำแหน่งกอฎีขาดซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวก็จะทำให้การแต่งตั้งและคำตัดสินของเขาไม่เป็นผลแต่อย่างใดดังนี้เป็นคุณสมบัติที่กำหนดโดยนักกฎหมายอิสลามส่วนใหญ่ แต่ก็มีนักกฎหมายอิสลามบางส่วนที่เห็นว่าคุณสมบัติบางประการนั้นสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย เช่น เพศชาย เป็นมุญตะฮิด และความเป็นมุสลิมดังนั้นจึงเห็นได้ว่ามีประเทศมุสลิมบางประเทศที่แต่งตั้งผู้พิพากษาที่เป็นหญิง ชาวต่างศาสนิก และมิได้ระบุความสามารถของผู้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาถึงขั้นมุญตะฮิด

อำนาจหน้าที่ของกอฎีแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคืออำนาจโดยตรง และอำนาจที่ได้รับมอบหมาย อำนาจโดยตรง คือ การพิจารณาพิพากษาและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท คินสิทธิอันชอบธรรมให้กับเจ้าของสิทธิและดำเนินการลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด ส่วนอำนาจที่ได้รับมอบหมายนั้นอาจมีความแตกต่างกันตามยุคสมัยซึ่งขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้ปกครองถึงความเหมาะสมของผู้ที่ดำรงตำแหน่งกอฎีอำนาจดังกล่าวคือ อำนาจปกครองผู้ซึ่งไร้ความสามารถดูแลทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติ ดำเนินการให้พินัยกรรมเป็นไปตามเงื่อนไขที่ผู้ทำพินัยกรรมได้มอบหมายไว้ จัดการสมรสให้แก่หญิงที่ไม่มีผู้ปกครอง สอดส่องดูแล ควบคุมสิ่งที่อยู่ภายใต้การปกครอง ตรวจสอบพยานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับคดี และให้ความเสมอภาคในการชี้ขาดตัดสินคดีระหว่างผู้ที่มีอำนาจกับผู้ที่ย่อนแอ

คำสำคัญ: คุณสมบัติ อำนาจหน้าที่ กอฎี กฎหมายอิสลาม

* ดร. (กฎหมายอิสลาม) อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม), คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

** ดร. (นิติศาสตร์), ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม), คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

*** ศศ.ม (อิสลามศึกษา) อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม), คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

**** ศศ.ม (อิสลามศึกษา) อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม), คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

***** ศศ.ม (อิสลามศึกษา) อาจารย์ประจำสาขาวิชาอิสลามศึกษา, คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

***** ศศ.ม (กฎหมายอิสลาม) อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม), คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

ARTICEL

Qualifications and Competencies of Qadi in Islamic law

Abdulhalim Saising^{*}
 Muhammadzakee Cheha^{**}
 Ghazali Benmad^{***}
 Daneeya Jeh Seni^{****}
 Armad Alfaritee^{*****}
 Rasidah Hanakamae^{*****}

Abstract

The study was aimed at (1) examining the qualifications of Qadi and (2) exploring the competencies of Qadi in Islamic law. This qualitative research data was conducted from the Quran, hadithes, books written by academicians, and the other researches related to shariah court in Islam.

The findings revealed that the Islamic Qadi must be a Muslim, adult, sane, free, male, moralist, mujtahid (a person who is able to interpret Islamic law), and having the complete senses. If the qadi lacked any of these qualifications, it would make his appointment and decision null and void.

The Qadi's competency was divided into the direct and indirect. The direct competency included the judgment consideration and dispute settlement, the reinstatement of the righteous to the possessor, and the punishment of wrongdoer. Another competency was different through the eras depended on the government discretion to the appropriation of qadi competency. It included the competency to govern an incompetent person, to take care of the public property, to engage in the wills following the mentioned condition of the legator, to marry up women who do not have guardian, to inspect all under control, to investigate the witnesses and authorities of the cases, and to equalize in judging a case to both of the power and the weakling.

Key words: *qualification, competency, Qadi (the judge), Islamic law*

* Ph.D. (Shariah) Lecturer, Department of Shariah, Faculty of Islamic Studies, Yala Islamic University.

** Asst. Prof. Ph.D. (In Law) Lecturer, Department of Shariah, Faculty of Islamic Studies, Yala Islamic University.

*** M.A. (Islamic Studies) Lecturer, Department of Shariah, Faculty of Islamic Studies, Yala Islamic University.

**** M.A. (Islamic Studies) Lecturer, Department of Shariah, Faculty of Islamic Studies, Yala Islamic University.

***** M.A. (Islamic Studies) Lecturer, Department of Islamic Studies, Faculty of Islamic Studies, Yala Islamic University.

***** M.A. (Shariah) Lecturer, Department of Shariah, Faculty of Islamic Studies, Yala Islamic University.

บทนำ

ศาลชะรีอะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามซึ่งสังคมมุสลิมทุกยุคทุกสมัยจะเพิกเฉยมิได้ ทั้งนี้เพราะศาลชะรีอะฮ์เป็นกลไกสำคัญในอันที่จะสร้างความเป็นธรรมแก่ผู้ถูกละเมิดในสังคมตามหลักการของศาสนาอิสลามตามหลักฐานที่ได้มีการบันทึกไว้ปรากฏว่าการใช้กฎหมายอิสลามในประเทศไทยมีมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยตราบจนปัจจุบัน (สมบุญ ปุทธจักร, 2529: 63–82) จึงสามารถกล่าวได้ว่าศาลชะรีอะฮ์มีใช้สิ่งแปลกใหม่สำหรับสังคมไทยถึงแม้ว่าจะขาดตอนไปบางช่วงเพราะได้มีการยกเลิกไปแต่ถึงอย่างไรก็ตามรัฐก็เห็นความจำเป็นของการใช้กฎหมายอิสลามสำหรับประชาชนที่เป็นมุสลิมจึงมีการนำกลับมาใช้ใหม่ในปี พ.ศ. 2489 โดยรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์

ในปัจจุบันคดีเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกใน 4 จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล ตกอยู่ภายใต้อำนาจของศาลชั้นต้น ตามพระราชบัญญัติการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 ในมาตราที่ 4 ของพระราชบัญญัตินี้โดยได้กำหนดให้ตะเียะยุติธรรมมีอำนาจชี้ขาดข้อพิพาทเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกที่มีคู่ความมุสลิมตามกฎหมายอิสลามร่วมกับผู้พิพากษา (พรบ. การใช้กฎหมายอิสลาม, 2489) ปัจจุบันนี้ศาลในจังหวัดทั้งสี่มีตะเียะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดๆละ 2 คน ซึ่งได้มาโดยสำนักงานศาลยุติธรรมเป็นผู้ดำเนินการแต่งตั้งโดยวิธีการสอบคัดเลือกจากคนที่นับถือศาสนาอิสลาม และมีความรู้ทางกฎหมายอิสลาม ในเรื่องครอบครัวและมรดก มีการตรวจสอบเรื่องประวัติ ความประพฤติ บุคคลดังกล่าวต้องมีความเลื่อมใสในศาสนาอิสลาม ประพฤติตนอยู่ในหลักการของศาสนาอิสลาม และไม่เป็นบุคคลเคยกระทำความผิดกฎหมาย หรือต้องโทษจำคุกหรือประพฤติดนพิตานองคลองธรรมมาก่อน ทั้งมีครอบครัวและอาชีพตลอดจนที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอน (ประคอง เดกฉัตร, 2548)

อิสลามได้กำหนดหลักการต่างๆที่สำคัญเกี่ยวกับกฏียอันได้แก่คุณสมบัติและอำนาจหน้าที่ของกฏียในเรื่องคุณสมบัติของกฏียนั้นอิสลามได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าคุณสมบัติบางประการนั้นนักกฎหมายอิสลามจะมีทัศนะที่แตกต่างกันก็ตามแต่ทั้งนี้ก็เป็นเพียงข้อปลีกย่อยเท่านั้น ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งกฏียจะต้องมีคุณสมบัติดังกล่าวครบหากขาดแม้บางประการก็จะทำให้การแต่งตั้งและคำตัดสินของเขาไม่เป็นผล ในส่วนของอำนาจหน้าที่ของกฏียนั้นจะเห็นได้ว่าจะมีความแตกต่างกันตามยุคสมัยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบหมายอำนาจจากผู้ปกครองในแต่ละสมัย

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้คณะวิจัยได้ศึกษาคุณสมบัติของกฏียตลอดจนอำนาจหน้าที่ของกฏียเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องในการแต่งตั้งและกำหนดอำนาจหน้าที่ของผู้ดำรงตำแหน่งตะเียะยุติธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณสมบัติของกฏียในกฎหมายอิสลาม
2. เพื่อศึกษาอำนาจหน้าที่ของกฏียในกฎหมายอิสลาม

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อนำเสนอคุณสมบัติและอำนาจของกฏียในกฎหมายอิสลาม โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากอัลกุรอาน หนังสืออัลหะดีษ และหนังสือที่เขียนโดยนักวิชาการตลอดจนงานวิจัยต่างๆเกี่ยวกับศาลชะรีอะฮ์ในอิสลามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลใน 2 ประเด็นหลักคือ 1) คุณสมบัติของกฏียในกฎหมายอิสลาม 2) อำนาจหน้าที่ของกฏียในกฎหมายอิสลาม โดยผู้วิจัยจะอธิบาย ให้ข้อสังเกต หรือวิจารณ์ตามความเหมาะสม

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. คุณสมบัติของกอฎียฺในกฎหมายอิสลาม

นักกฎหมายอิสลามได้กำหนดคุณสมบัติและเงื่อนไขสำหรับกอฎียฺ ทั้งนี้เพราะหากผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นกอฎียฺโดยผู้นำรัฐหรือผู้อื่นที่มีหน้าที่ในการแต่งตั้งโดยที่เขาขาดคุณสมบัติตามที่อิสลามกำหนดไว้จะทำให้การแต่งตั้งนั้นเป็นโมฆะ (มุฮัมมัด เราะฟัต, 1994: 76) อีกทั้งเพื่อความเหมาะสมกับตำแหน่งอันทรงเกียรติและสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างภาคภูมิใจ คุณสมบัติเหล่านี้ได้มาจากการวิเคราะห์จากอัลกูรานและอัลหะดีษ รวมทั้งเข้าใจจากแนวปฏิบัติของคุละฟาอ์ อรรรอชิดีน¹ คุณสมบัติและเงื่อนไขเหล่านี้คือ

1.1 ต้องเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม

บรรดานักกฎหมายอิสลามมีความเห็นพ้องกันว่าผู้ที่มีใช้มุสลิมไม่อนุญาตให้ดำรงตำแหน่งเป็นกอฎียฺเพื่อตัดสินในคดีพิพาทของมุสลิม เพราะการตัดสินคดีนั้นเป็นการะหน้าที่อย่างหนึ่งที่มุสลิมต้องรับผิดชอบหรือเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองและการดูแลผู้ที่เป็นมุสลิม ทั้งนี้ผู้ที่มีใช้มุสลิม ไม่สามารถรับผิดชอบและไม่สามารถดูแลมุสลิมให้เป็นไปตามครรลองของอิสลามได้ จึงไม่อนุญาตให้เป็นกอฎียฺ (มุฮัมมัด เราะฟัต อุสมาน, 1994: 76) อัลลอฮ์สุบหานะหะวะตะอะลาได้กล่าวว่า

﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾

ความว่า “และอัลลอฮ์ จะไม่ให้บรรดาผู้ปฏิเสธเหนือกว่าบรรดาผู้ศรัทธาไม่ว่าในทางใดอย่างเด็ดขาด”

(สุเราะฮ์ อันนิสาอฺ, 4: 141)

ยิ่งไปกว่านั้น กอฎียฺต้องเป็นผู้ที่รัก ห่วงเห่น เอาใจใส่ดูแลกฎหมายอิสลาม และเป็นผู้บังคับใช้กฎหมายอิสลาม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้กับผู้ที่มีความศรัทธาและยำเกรงต่ออัลลอฮ์เท่านั้น ส่วนผู้ที่มีใช้มุสลิมนั้นในใจของเขาปราศจากความศรัทธาและไม่ยำเกรงต่ออัลลอฮ์ อาจจะทำให้เขาเกลียด ละเมิดคำสั่ง ไม่แยแสต่อกฎหมายอิสลาม และเป็นผู้ต่อต้านกฎหมายอิสลาม จึงเป็นกอฎียฺไม่ได้ (Ahmad Muhammad Ali Dāwud, 2004: 86) ในกรณีที่มีการตั้งผู้ที่มีใช้มุสลิมให้เป็นกอฎียฺทำหน้าที่ตัดสินคดีระหว่างชาวมุสลิม การทำหน้าที่ของเขาถือว่าไร้ผลและคำตัดสินของเขาก็ถือว่าไม่เป็นผลหรือโมฆะ

ส่วนในกรณีที่มีการแต่งตั้งผู้ที่มีใช้มุสลิมให้เป็นกอฎียฺทำหน้าที่ตัดสินคดีระหว่างผู้ที่มีใช้มุสลิมด้วยกันนั้น นักกฎหมายอิสลามมีความเห็นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

นักกฎหมายในสังกัดมัซฮับหะนะฟียอมรับการทำหน้าที่ของกอฎียฺที่มีใช้มุสลิมเพื่อตัดสินคดีในกรณีพิพาทระหว่างผู้ที่มีใช้มุสลิมที่ใช้ชีวิตอยู่ภายใต้การปกครองของอิสลามโดยอ้างเหตุผลจากการที่ท่านอัมรฺ บิน อัลอาศเคยแต่งตั้งผู้ที่มีใช้มุสลิมชาวกิบรียฺเป็นกอฎียฺทำหน้าที่ตัดสินคดีระหว่างศาสนิกด้วยกัน และท่านอุมรฺ บิน อัลค็อฏฏอบ ก็ได้ยอมรับเมื่อท่านรู้ข่าวการกระทำดังกล่าว (Ibnu ‘Abidin, มปป.: 355)

ส่วนนักกฎหมายในสังกัดมัซฮับชะฟีอีและนักกฎหมายส่วนใหญ่ไม่นิยมรับการทำหน้าที่ของกอฎียฺที่มีใช้มุสลิมเพื่อตัดสินคดีในกรณีพิพาทระหว่างผู้ที่มีใช้มุสลิมด้วยกัน เพราะว่ากอฎียฺคือผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีให้เป็นไปตามกฎหมายอิสลาม แต่ผู้ที่มีใช้มุสลิมไม่รู้กฎหมายอิสลามแล้วจะทำตามกฎหมายได้อย่างไร ส่วนที่ปรากฏใน

¹ คุละฟาอ์ อรรรอชิดีน หมายถึง เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม สาเหตุที่เรียกว่าเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมเพราะถือว่าพวกเขาเป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของท่านนบีที่ดีที่สุด ซึ่งได้แก่ เคาะลีฟะฮ์ อุบัยดฺ ระหว่างปี ค.ศ 632–634 , เคาะลีฟะฮ์ อุมรฺ ระหว่างปีค.ศ 634–645 ,เคาะลีฟะฮ์อุสมาน ระหว่างปีค.ศ 645–656 และเคาะลีฟะฮ์อะลี ระหว่างปีค.ศ. 656–661.

ประวัติศาสตร์ว่ามีการแต่งตั้งผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมนั้นไม่ถือว่าเป็นกฏีย แต่เป็นเพียงหัวหน้าหรือผู้นำของพวกเขาเท่านั้น (al Mawardi, มปป.: 55)

ในปัจจุบันประเทศอาหรับส่วนใหญ่ยินยอมให้แต่งตั้งบุคคลที่ไม่ใช่มุสลิมเป็นผู้พิพากษาเพียงแต่อำนาจในการพิจารณาพิพากษานั้นจำกัดอยู่เฉพาะคดีที่นอกเหนือจากคดีครอบครัวและมรดกโดยเปรียบเทียบกับความเป็นพยานเมื่ออนุญาตให้เป็นพยานได้ย่อมอนุญาตให้เป็นผู้พิพากษา เพราะถึงอย่างไรผู้พิพากษาก็ต้องตัดสินคดีตามพยานหลักฐานนั่นเอง ซึ่งใครเป็นผู้ตัดสินก็ไม่แตกต่างกัน (เจ๊ะเหลาะ แวกพงศ์, 2550: 176)

1.2 ต้องเป็นผู้ที่บรรลุนิติภาวะแล้ว

ผู้เยาว์ไม่สามารถดำรงตำแหน่งเป็นกฏียได้ ซึ่งถ้าเขาถูกแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งกฏียแล้ว การตัดสินของเขาจะไม่เป็นผล เพราะท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ เคยกำชับให้มุสลิมพึงระวังและดูอาฮ์ให้พ้นจากการปกครองของเด็กดังที่มีรายงานจากท่านอะหมัดจากท่านอบูสุรียเราะฮ์จากท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า

"تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ رَأْسِ السَّبْعِينَ وَإِمَارَةِ الصَّبِيَّانِ"

ความว่า “ท่านทั้งหลายจงขอความคุ้มครองจากอัลลอฮ์ เพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤตปีที่เจ็ดสิบของฮิจเราะฮ์ศักราชและจากการอยู่ภายใต้การปกครองของผู้เยาว์

(บันทึกโดย Ahmad, al Sunan, เลขที่: 7968)

เนื่องจากการขอเพื่อให้รอดพ้นจากสิ่งใดแสดงว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี ฉะนั้นการตั้งให้ผู้เยาว์เป็นกฏียจึงเป็นสิ่งที่ไม่ดี (มุฮัมหมัด เราะฟัต อูสมาน, 1994: 81) และเหตุผลอีกประการหนึ่งเนื่องจากว่าผู้เยาว์ยังไม่ได้ถูกบังคับให้ปฏิบัติตามกฎหมายอิสลาม การตัดสินของเขาต่อตัวเองยังไม่เป็นที่ยอมรับของกฎหมาย แล้วเขาจะเป็นกฏีย ตัดสินคนอื่นได้อย่างไร และเนื่องจากผู้เยาว์ มีความคิด ความอ่านและไหวพริบยังไม่สมบูรณ์เต็มที่ ดังนั้นจึงไม่สามารถดำรงตำแหน่งเป็นกฏียได้

ในปัจจุบันทุกประเทศมีการกำหนดอายุที่แน่นอนสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งกฏียโดยคำนึงถึงเรื่องความมีวุฒิภาวะมากกว่าการรู้รับผิดชอบเพราะแค่การบรรลุนิติภาวะนั้นยังมีสติปัญญาไม่สมบูรณ์เต็มที่ที่สามารถจะดำรงตำแหน่งกฏียได้

1.3 ต้องเป็นผู้ที่มีภาวะทางจิตที่ปกติ กล่าวคือมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์

ผู้วิกลจริตไม่สามารถดำรงตำแหน่งเป็นกฏียได้ ส่วนผู้ที่ปัญญาอ่อนและหลงลืมเนื่องจากความซราหรือเป็นโรคก็ไม่สามารถดำรงตำแหน่งเป็นกฏียได้เช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากท่านนะบียได้กล่าวไว้ว่า

"رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّغِيرِ حَتَّى يَكْبُرَ وَعَنِ الْمَحْنُونِ حَتَّى يَعْزِلَ أَوْ يُفِيَقَ"

ความว่า “ผู้ที่ถูกละเว้นโทษเมื่อทำผิดมีสามจำพวกคือผู้ที่นอนหลับจนกว่าเขาจะตื่น ผู้ที่เป็นผู้เยาว์จนกว่าเขาบรรลุนิติภาวะและผู้วิกลจริตจนกว่าปัญญาเขาจะหายหรือเขาพ้นจากโรคดังกล่าว”

(บันทึกโดย Annasaiy, เลขที่: 3378)

เพราะฉะนั้นถ้าผู้วิกลจริตถูกแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งกฏียแล้ว การตัดสินของเขาจะไม่เป็นผล (Ibnu Hazam, มปป.: 509)

จากคุณสมบัติข้อนี้เราจะเห็นได้ว่าบางประเทศมีการกำหนดอายุเกษียณของผู้ดำรงตำแหน่งกฏียซึ่งอายุนี้นี้ก็จะมีผลแตกต่างกัน เช่น ในประเทศฟิลิปปินส์กำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งกฏียเกษียณเมื่ออายุ 65 ปี

1.4 ต้องเป็นอิสรชน

กอฎียฺต้องมีความเป็นอิสรชน ไม่เป็นทาสไม่ว่าจะเป็นทาสที่อยู่ในสภาพใด ถ้าบุคคลเหล่านี้ถูกแต่งตั้งให้เป็นกอฎียฺทำหน้าที่เกี่ยวกับการตัดสินคดี การตัดสินของพวกเขาจะไม่เป็นผล ทั้งนี้ด้วยเหตุผลว่า การเป็นทาสนั้นทำให้สภาพบุคคลสูญเสียไม่มีอำนาจปกครองดูแลแม้กระทั่งตัวเอง ดังนั้นเขาไม่ควรจะอยู่ในตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดที่เกี่ยวข้องกับการดูแลคนอื่น ๆ และเป็นเพราะทาสต้องรับผิดชอบงานของเจ้านายของเขา ยิ่งไปกว่านั้น หน้าที่เกี่ยวกับการตัดสินคดีเป็นหน้าที่ที่ต้องใช้ความซื่อตรงและอำนาจ สิ่งนี้จะไม่เกิดขึ้นถ้ากอฎียฺเป็นทาส ดังกล่าวนี้นี้เป็นทัศนะของนักกฎหมายส่วนใหญ่ (al Mawardiyy, มปป.: 65) ส่วนอิบนุหะซิมนั้นมีทัศนะว่าทาสสามารถเป็นกอฎียฺได้และการตัดสินของเขาจะเป็นผลตามกฎหมาย ทั้งนี้มีรายงานจากคำกล่าวของท่านนบีที่กล่าวว่า

"اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنِ اسْتَعْمَلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَانَ رَأْسُهُ زَبِيَّةً"

ความว่า “ท่านทั้งหลายจงเชื่อฟังและสยบต่อผู้นำแม้ว่าผู้นำของท่านจะเป็นทาสผิวดำผมหยิกก็ตาม”

(บันทึกโดย al Bukhārī, Ṣaḥīḥ, เลขที่: 4073)

1.5 เป็นเพศชาย

ทัศนะของนักกฎหมายส่วนใหญ่ (Aḥmad Muḥammad Alī Dāwūd, 2004: 103) ถือว่าไม่อนุญาตให้เพศหญิงดำรงตำแหน่งเป็นกอฎียฺโดยไม่มีข้อแม้ใดๆ ทั้งนี้ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวไว้ว่า

"لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ"

ความว่า “จะไม่ประสบความสำเร็จสำหรับกลุ่มชนที่มอบหมายการงานของพวกเขาต่อผู้หญิง”

(บันทึกโดย al Bukhārī, Ṣaḥīḥ, เลขที่: 4073)

เหตุผลอีกอย่างหนึ่งเป็นเพราะว่าตำแหน่งกอฎียฺจำเป็นต้องคลุกคลีอย่างเป็นอิสระกับผู้คนในสังคม รวมถึงนักกฎหมาย พยาน และคู่พิพาท โดยเหตุนี้ ผู้หญิงซึ่งโดยทั่วไปไม่เป็นที่อนุญาตที่จะคลุกคลีกับผู้คนโดยไม่จำเป็นเนื่องจากอาจมีอันตรายหรือผลเสียเกิดขึ้นจากการกระทำดังกล่าวได้ ถ้าเธอถูกแต่งตั้งให้เป็นกอฎียฺ ผู้แต่งตั้งจะมีความผิดและมีบาป ส่วนการตัดสินของเธอจะไม่มีผลทางกฎหมาย ส่วนนักกฎหมายในสังกัดมัซฮับ หะนะฟีส่วนใหญ่ (Ibnu al Humām, 1356: 391) มีทัศนะว่าถ้าเธอถูกแต่งตั้งให้เป็นกอฎียฺการตัดสินของเธอจะมีผลเฉพาะคดีที่นอกเหนือจากคดีอาญาโดยมีเหตุผลว่าเพราะนักกฎหมาย ไม่ยอมรับการเป็นพยานของเธอในคดีหรือกรณีดังกล่าว

ส่วนทัศนะของอิบนุ ญะวีร อัฏฏ็อบรียฺ (Ibnu Rushd, 1959: 460) และ (Ibnu Hazam, มปป.: 631) ว่าอนุญาตให้เพศหญิงดำรงตำแหน่งเป็นกอฎียฺโดยไม่มีข้อแม้ใดๆ โดยมีเหตุผลว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นที่อนุญาตกระทำได้ เว้นแต่สิ่งที่มีหลักฐานว่าไม่อนุญาต ซึ่งการดำรงตำแหน่งเป็นกอฎียฺของผู้หญิงถือว่าอนุญาต เพราะไม่มีหลักฐานห้าม ส่วนหะดีษที่ห้ามซึ่งนักกฎหมายส่วนใหญ่นำมาเป็นหลักฐานนั้นหมายถึงห้ามมอบหมายหน้าที่เป็นผู้นำหรือเคาะลีฟะฮ์ไม่ใช่กอฎียฺ

1.6 ต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม

นักกฎหมายส่วนใหญ่ (Ibnu Rushd, 1959: 460) เห็นว่าคุณสมบัตินี้เป็นเงื่อนไขสำหรับทุกตำแหน่งในการบริหารและการปกครอง หมายความว่ากอฎียฺต้องปฏิบัติตามศาสนาอย่างเคร่งครัด หักห้ามตัวเองให้รอดพ้นจากพฤติกรรมที่เป็นบาปใหญ่เช่นการมกมากในกาม ไม่มีพฤติกรรมที่เป็นบาปเล็กที่ทำเป็นอาชญา และห่างไกลจาก

พฤติกรรมน่าสงสัย ที่จะทำให้คุณสมบัติของตัวเองต่างพร้อย ดังนั้นผู้ฟาลิก² จึงไม่อนุญาตแต่งตั้งให้เป็นกอฎียทำหน้าที่เกี่ยวกับการตัดสินอรรถคดี หากมีการแต่งตั้งผู้แต่งตั้งจะมีความผิดและมีบาป ส่วนการตัดสินของผู้ฟาลิก นั้นจะไม่ผลทางกฎหมาย เพราะว่าความเป็นอย่างและฐานะของกอฎียนั้นคือสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้ผู้คนไว้วางใจและเชื่อถือ (Ahmad Muhammad Ali Dāwud, 2004: 103) แต่นักกฎหมายในมัซฮับหะนะฟีถือว่าความมีคุณธรรมนั้นเป็นคุณสมบัติที่สมควรมีเท่านั้นแต่ไม่ถึงขั้นว่าจำเป็นต้องมี ดังนั้นการแต่งตั้งผู้ฟาลิกจึงถือว่าสามารถกระทำได้และคำตัดสินของเขาก็ถือว่ามีผลบังคับหากว่าคำตัดสินนั้นไม่ละเมิดขอบเขตของศาสนา (al Kasani, 1982: 3)

8. ต้องเป็นมุญตะฮิด³

ตามทัศนะของนักวิชาการส่วนใหญ่ (Ibnu Rushd, 1959: 460) กอฎียควรจะเป็นผู้ที่สามารถวิเคราะห์วินิจฉัยจากต้นกำเนิดของกฎหมาย ดังนั้นต้องมีความรู้เพียงพอในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอัลกุรอานและอัลหะดีษ เช่น ต้องรู้ว่าตัวบทไหนที่บัญญัติกฎหมายอย่างทั่วไปและบทไหนที่บัญญัติเฉพาะเจาะจง ต้องรู้วิธีการตีความตัวบทที่คลุมเครือให้ชัดเจน มีความสามารถที่จะแยกแยะระหว่างตัวบทที่ถูกยกเลิกและที่ยังใช้อยู่ ต้องรู้หะดีษไหนใช้ได้และใช้ไม่ได้ มีความสามารถที่จะแยกแยะระหว่างสายรายงานที่เศาะหีหและไม่เศาะหีห ต้องมีความรู้ในภาษาอาหรับและไวยากรณ์เป็นอย่างดี ต้องมีความรู้เกี่ยวกับทัศนะและคำกล่าวต่างๆของบรรดาเศาะหาบะฮ์และตาบิอิน และต้องรู้เกี่ยวกับมดติที่เป็นอิจญมาอ์ และทัศนะที่มีการขัดแย้ง มีความรู้เกี่ยวกับการเทียบเคียง

ส่วนนักกฎหมายในมัซฮับหะนะฟีมีความเห็นว่าผู้ที่ป็นกอฎียไม่จำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถจนถึงขั้นมุญตะฮิดก็ได้ เพราะเมื่อเกิดปัญหากอฎียสามารถที่จะเรียกผู้รู้มาปรึกษาหารือและทำการตัดสินตามนั้นได้ (al Kasani, 1982: 3)

เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างสองทัศนะแล้ว ทัศนะของนักกฎหมายในมัซฮับหะนะฟีน่าจะเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันมากกว่าเหตุผลประการแรก เพราะบุคคลที่มีคุณสมบัติครบเป็นมุญตะฮิดนั้นถือว่าหายากมากหากกำหนดไว้เป็นเงื่อนไขก็สร้างความลำบากกับการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งกอฎียที่มีความจำเป็นต่อสังคมต่อไป ประการที่สองผู้ดำรงตำแหน่งกอฎียสามารถที่จะมีที่ปรึกษาซึ่งเป็นคณะบุคคลที่มีความรู้ในสาขาที่จำเป็นนั้นได้เมื่อจำเป็นต้องทำการวินิจฉัยคดี

9. ต้องเป็นผู้ที่มีประสาทสัมผัสที่สมบูรณ์

หมายความว่ามีความสามารถที่จะมองเห็น ได้ยิน และพูด ตามทัศนะของนักวิชาการส่วนใหญ่ คุณสมบัตินี้คือสภาวะจำเป็นสำหรับผู้ที่ถูกแต่งตั้งให้ เป็นกอฎีย ดังนั้นบุคคลที่หูหนวกจึงไม่สามารถเป็นกอฎียได้ เพราะว่าเขาไม่สามารถที่จะได้ยินหรือรับรู้คำพูดหรือข้อโต้แย้งของคู่ความได้ และสำหรับบุคคลที่ตาบอดก็ไม่สามารถเป็นกอฎียได้ เพราะว่าเขาไม่สามารถแยกแยะใจท์จากจําเลยได้ และสำหรับบุคคลที่ใบ้ ไม่สามารถพูดได้ก็ไม่สามารถเป็นกอฎียได้เช่นกัน เพราะว่าเขาไม่สามารถพูดจาในการพิจารณาและไม่สามารถที่จะสื่อสารกับผู้อื่นให้เข้าใจได้

² ผู้ฟาลิก คือ ผู้ที่ทำบาปใหญ่หรือกระทำความผิดที่เป็นบาปเล็กเป็นอาจิน

³ มุญตะฮิด คือ ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์และวินิจฉัยหลักฐานต่างๆของหุก่มฟิควที่ถูกกำหนดมาอย่างละเอียด เพื่อให้ได้มาซึ่งบทบัญญัติของปัญหาต่างๆ

2. อำนาจหน้าที่ของกอฎีย

นักวิชาการอิสลามบางท่านมีความเห็นว่า อำนาจหน้าที่ของศาลอิสลามถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนแน่นอนไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่ในส่วนอื่นๆ คือเกี่ยวข้องกับเฉพาะเรื่องการพิจารณาคดีและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขัดแย้งเท่านั้น ส่วนหน้าที่กอฎียได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่อื่นๆ ในบางยุคสมัยนอกเหนือไปจากที่กล่าวมานั้นขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้ปกครองถึงความพร้อมและความเหมาะสมของกอฎียแต่ละคนว่ามีความเหมาะสมในด้านใด จึงมอบหมายงานอื่นนอกเหนือจากการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี

จากการศึกษาถึงอำนาจหน้าที่ของศาลอิสลามในยุคสมัยต่างๆ นั้นสามารถสรุปได้ว่าอำนาจของกอฎียนั้นมีสองส่วนคือ อำนาจโดยตรง และอำนาจที่ได้รับมอบหมาย

2.1 อำนาจโดยตรง

อำนาจโดยตรงของกอฎียสรุปได้ดังนี้คือ

1. ตัดสินกรณีพิพาท ข้อขัดแย้ง และการฟ้องร้องต่างๆ ทั้งนี้ด้วยการไกล่เกลี่ยให้คู่กรณียินยอมยุติข้อขัดแย้งกันเองก่อนในกรณีที่ยอมความกันได้ หรือด้วยการใช้อำนาจบังคับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอย่างเด็ดขาด ในกรณีที่ยอมความกันไม่ได้ (al Mawardiyy, มปป.: 115)

2. คืบลิทธิอันชอบธรรมให้กับเจ้าของสิทธิ ภายหลังจากที่ทราบแน่ชัดในสิทธิดังกล่าว ทั้งนี้ทราบได้ด้วยการพิจารณาจากสองสิ่งด้วยกัน คือด้วยการสารภาพของผู้ละเมิดสิทธิ หรือด้วยพยานหลักฐาน

3. พิพากษาลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด ทั้งนี้หากเป็นความผิดฐานละเมิดสิทธิของอัลลอฮ์ กอฎียสามารถดำเนินการได้ทันทีหลังจากมีการสารภาพหรือมีพยานหลักฐาน โดยไม่ต้องรอการฟ้องร้อง แต่หากเป็นความผิดฐานละเมิดสิทธิของมนุษย์ จะต้องขึ้นอยู่กับฟ้องร้องของเจ้าของสิทธิ

4. ตรวจสอบพยานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับคดี ทั้งนี้ด้วยการคัดเลือกคณะกรรมการตรวจสอบบุคคลเหล่านั้น หากตรวจสอบแล้วพบว่ามีความประพฤติเรียบร้อย ไม่มีข้อบกพร่องก็ให้ดำเนินตามขั้นตอนต่อไป แต่หากขาดคุณสมบัติหรือมีข้อบกพร่องก็ให้หาบุคคลอื่นที่มีความเหมาะสมกว่ามาแทน

5. ให้ความเสมอภาคในการชี้ขาดตัดสินคดีระหว่างผู้ที่มีอำนาจกับผู้อ่อนแอ ให้ความเป็นธรรมในการชี้ขาดตัดสินคดีระหว่างผู้ที่มีเกียรติกับผู้ต่ำต้อย ไม่ตัดสินตามอารมณ์ อันจะนำไปสู่การละเมิดสิทธิของอีกฝ่ายที่เป็นฝ่ายถูกหรือเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายที่ผิดได้

2.2 อำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

โดยทั่วไปผู้พิพากษามักได้รับมอบหมายให้มีอำนาจหน้าที่เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมอำนาจหน้าที่เหล่านั้น คือ

1. มีอำนาจปกครองผู้ซึ่งไร้ความสามารถ เช่นผู้วิกลจริตหรือผู้เยาว์ และมีอำนาจปกครองในการอายัดทรัพย์สินของผู้หย่อนความสามารถ เช่น ผู้ด้อยปัญญา หรือผู้ถูกจำกัดสิทธิ เช่นผู้ล้มละลาย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อทำหน้าที่พิทักษ์ทรัพย์สินแก่บุคคลดังกล่าว

2. ดูแลทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติ ทั้งนี้ด้วยการเก็บรักษาและทำนุบำรุงให้เกิดประโยชน์ ทำหน้าที่จัดเก็บและแจกจ่าย หรือดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3. ดำเนินการให้พินัยกรรมเป็นไปตามเงื่อนไขที่ผู้ทำพินัยกรรมได้มอบหมายไว้ ทั้งนี้จะต้องอยู่ภายในขอบเขตที่ศาสนานูมัต

4. จัดการสมรสให้แก่หญิงหม้ายที่ไร้สามีกับผู้ที่เหมาะสมกับนาง หากนางไม่มีผู้ปกครองทำหน้าที่สมรสให้เมื่อถูกทาบถาม

5. สอดส่องดูแล ควบคุมสิ่งที่อยู่ภายใต้การปกครอง ทั้งนี้ด้วยการควบคุมมิให้มีสิ่งกีดขวางเส้นทางสัญจรของผู้คนหรือมิให้มีการสร้างความเดือดร้อนในที่สาธารณะ
6. นำละหมาดญุมอะฮ์และละหมาดอีตทั้งสอง
7. จัดเก็บค้อยรอกญู (การบริจาค) และชะกาต

อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในด้านคุณสมบัติของกอฎียุ์นั้น นักกฎหมายอิสลามได้กำหนดคุณสมบัติไว้อย่างรอบคอบและถือเป็นคุณสมบัติที่เหมาะสมกับสถานะของผู้ที่ดำรงตำแหน่งกอฎียุ์ แต่ในบางกรณีคุณสมบัติบางประการหาได้ยากมากเช่น การเป็นมุญาตะฮิด ดังนั้นหากเรากำหนดคุณสมบัติเช่นนั้นไว้ก็จะทำให้ตำแหน่งนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้ ซึ่งถือว่าส่งผลเสียมากกว่าเสียอีก

ในด้านอำนาจหน้าที่ของกอฎียุ์นั้นจะเห็นได้ว่ามีทั้งอำนาจหน้าที่โดยตรงและอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย อำนาจหน้าที่ดังกล่าวอำนาจบางประการอาจเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพิพากษาคดีหรือการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท แต่อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้จำเป็นที่ต้องมีการดูแลเพราะหากมีการปล่อยให้ผู้ไร้ความสามารถจัดการทรัพย์สินของตนเองก็จะทำให้เกิดความเดือดร้อนต่อร่างกายและทรัพย์สินของเขาซึ่งอิสลามไม่อนุญาตให้เกิดเรื่องเช่นนี้ขึ้น

ในเรื่องทรัพย์สินสาธารณะสมัตินั้นเป็นทรัพย์สินที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการควบคุมดูแลเพราะหากปล่อยไปโดยไม่มีการดูแลก็จะทำให้ทรัพย์สินนั้นไม่เกิดประโยชน์ตามที่ผู้ที่บริจาคได้ตั้งใจไว้

กรณีของหญิงหม้ายนั้นถือเป็นหน้าที่หลักของกอฎียุ์เพราะอิสลามไม่อนุญาตให้หญิงสมรสโดยไม่มีวะลีย ดังนั้นหากนางไม่มีวะลียมาทำหน้าที่ในการจัดการสมรสให้แก่หญิง กอฎียุ์ก็ต้องทำหน้าที่นี้แทนเพื่อว่าการสมรสนั้นไม่เกิดความยากลำบาก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าหน้าที่หลักของกอฎียุ์คือ การสร้างให้เกิดความยุติธรรมบนผืนแผ่นดินดังนั้นนอกจากการพิพากษาคดีและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแล้วก็สมควรที่จะมีอำนาจหน้าที่ครอบคลุมหน้าที่เหล่านั้นด้วย ซึ่งเราจะเห็นว่าศาลชะรีอะฮ์ในประเทศมุสลิมหรือในประเทศที่มุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อยและมีศาลชะรีอะฮ์อยู่นั้นก็มีการกำหนดอำนาจหน้าที่ของศาลชะรีอะฮ์ในเรื่องดังกล่าวเช่นเดียวกันดังเช่น ในประเทศ ศรีลังกา ประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศสิงคโปร์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เจ๊ะเหลาะ แหกพงศ์. 2550. ระบบศาลอิสลามและข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบกับระบบศาลไทย. คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา.

ประคอง เดกฉัตร. 2548. ตะไตะยูติธรรม, เราคิดอะไร. ฉบับที่ 176. เดือนมีนาคม 2548. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ 2555 จาก

<http://www.asoke.info/09Communication> .

พรบ. 2489. “พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลาและสตูล. พ.ศ 2489”

สมบูรณ์ พุทธจักร. 2529. “การใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลาและสตูล” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย..

ภาษาอาหรับ

Aḥmad Muḥammad Alī Dāud. 2004. Usūl al Muḥakamat al Sharʿiyyah. J 1. Dār Maktabah al Saqāfat. ʿmmān

Al Bukhārī, Muḥammad bin Ismaʿīl al Jaʿfī. 1987. Al Jāmiʿ al Ṣaḥīḥ. 3rd. Bayrūt. Dār Ibnu Kathīr

Al Kāsānī, ʿilaudīn Abī Bakr bin Maṣʿūd. 1982. Badāʾiʿ al Sanāʾi. J 7. 2nd. Bayrūt. Dār al Kitāb al Arābiyy

Al Māwardī, Alī bin Muḥammad bin Ḥabīb al Baṣrī. n.p. al Aḥkām al Sultāniyyah, Maṭbaʿah Muṣṭafā al Bānī al Halabī. Misr.

Al Qurtubī, Muḥammad bin Aḥmad bin Muḥammad. 1959. Bidāyat al Mujtahid wa al Nihāyah al Muqtasid. J2.

Cairo. Dār al Tibāʿah al Madaniyyah. .

Ibnu ʿabidīn, Muḥammad Amīn. n.p. Rad al Mukhtār. Bayrūt Lubnān. J.5 Dār al kutub al ʿilmiyyah.

Ibnu Hammān, Kamāludīn Muḥammad bin Abdulwāhid. 1424 h. Faṭḥ al Qādīr fī Sharḥ al Hidāyah. j6. Matbaʿah Muṣṭafā Muḥammad. Misr

Muḥammad Rāfat ʿthmān. 1994. Nizām al Qadāʾ fī al Figh al Islāmī. pbl. 2. Dār al Bayān. Cairo.